

ПИТАННЯ

КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

УДК 342.565.2

М. Гультай, суддя Конституційного
Суду України, кандидат юридичних наук

Роль європейських стандартів правозахисту у конституційному судочинстві України

Проголосивши спільні демократичні цінності пріоритетом свого соціально-політичного розвитку, Україна стала на шлях поглиблення впливу міжнародного права на національне законодавство та юридичну практику. Ця тенденція передусім помітна у сфері впровадження європейських стандартів правозахисту, основу яких становлять Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., відповідні протоколи до неї (далі — Європейська конвенція), а також практика Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ).

Уже при ратифікації Європейської конвенції Законом від 17.07.1997 № 475/97-ВР Україна визнала обов'язковість юрисдикції ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення та застосування Конвенції. Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» однозначно сформулював юридичну норму, за якою суди (у тому числі й Конституційний Суд України. — *М. Г.*) застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права (ст. 17 Закону). Цей принципово важливий законодавчий припис легалізував елементи прецедентного права в правовій системі України (що цілком відповідає загальноєвропейській тенденції зближення континентального та англосаксонського права та взаємопроникнення їх правових інститутів), а також значно розширив сферу застосування практики ЄСПЛ, у тому числі в межах конституційної юрисдикції.

Отже, метою статті є визначення напрямів впливу Європейської конвенції та рішень ЄСПЛ на конституційне правосуддя, основних підходів до їх застосування у діяльності Конституційного Суду України, а також шляхів їх подальшого впровадження в контексті інституту конституційної скарги.

Вітчизняні дослідники окресленої проблематики, серед яких А. Головін, В. Кампо, П. Євграфов, П. Мартиненко, П. Рабінович, М. Савенко, М. Селівон, С. Сєрьогіна, А. Стрижак, В. Тихий, Ю. Тодика, С. Шевчук та інші, стверджують, що саме конституційна юстиція в демократичних країнах виступає ефективним засобом адаптації національних правових систем до європейських стандартів правозахисту. У силу обов'язковості рішень Конституційного Суду України його правові позиції, сформовані на підставі Європейської конвенції та юриспруденції ЄСПЛ, сприяють імплементації останніх у вітчизняну юридичну практику. Застосовуючи положення Європейської конвенції та практику ЄСПЛ, Конституційний Суд орієнтує законодавця, суди загальної юрисдикції та інші правозастосовні органи, а також приватних осіб на врахування європейських правових принципів і цінностей при вдосконаленні національного законодавства, вирішенні юридичних справ, відстоюванні прав людини та основоположних свобод.

У той же час при вирішенні справ конституційного провадження Конституційний Суд України зв'язаний передусім положеннями Конституції України, оскільки його завданням є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій її території (ст. 2 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 16.10.1996 № 422/96-ВР). Окремі науковці прямо стверджують, що «єдиний орган конституційної юрисдикції в нашій державі не зобов'язаний застосовувати у своїй діяльності інші, окрім Конституції України, джерела»¹.

Відповідно до статей 8, 9 Основного Закону України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства, в якому Конституція має найвищу юридичну силу. Про це свідчить також передбачена Конституцією України (ст. 151) та Законом України «Про Конституційний Суд України» процедура надання висновку Конституційного Суду України про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість. Однак на підставі тієї ж ст. 9 Конституції України, за якою міжнародні договори, що суперечать Основному Закону, можуть

¹ Сєрьогіна С. Використання практики Європейського суду з прав людини як перспективний напрям оптимізації конституційного судочинства / С. Сєрьогіна // Вісн. Конституц. Суду України. – 2005. – № 6. – С. 42.

укладатись тільки після внесення до нього змін, презюмується конституційність міжнародного договору та відсутність суперечностей між цими правовими актами.

Визнані фахівці в галузі європейського права та конституціоналізму стверджують, що сама Європейська конвенція є міжнародним договором, який широко запозичив конституційні традиції держав — членів Ради Європи¹. Юриспруденція ЄСПЛ також розвинулась під значним впливом конституційного права країн — учасниць Конвенції². У свою чергу, як зауважив Голова Венеціанської комісії (Європейської комісії «За демократію через право») Д. Букіккіо, «без сумніву, судова практика Страсбурзького суду є засадничою для створення і консолідації спільної конституційної спадщини Європи»³.

П. Євграфов та В. Тихий із цього приводу зазначають, що відповідні конституційні норми щодо прав і свобод людини і громадянина та їх гарантії держав-учасниць, якщо не тотожні, то аналогічні конвенційним нормам. Тому правові позиції ЄСПЛ треба застосовувати і при тлумаченні відповідних норм конституцій держав-учасниць. У зв'язку з тим, що права і свободи людини є основою конституцій, а кожна з них є єдиним цілим, правотлумачення ЄСПЛ мають застосовуватись при тлумаченні й інших конституційних положень. Практика ЄСПЛ враховується і при тлумаченні законів держав-учасниць, адже вони, як й інші нормативно-правові акти, приймаються на основі конституцій і повинні їм відповідати⁴. Отже, практика ЄСПЛ має методологічне значення та є ефективним інструментом національного судового тлумачення норм права, передусім тих, що стосуються прав людини.

¹ Де Сальвіа М. Прецеденты Европейского суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящейся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 год / М. де Сальвіа. — СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. — С. 39.

² Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини / С. Шевчук. — К. : Реферат, 2002. — С. 106.

³ Букіккіо Д. Вітальне слово учасникам Міжнародної конференції «Вплив практики Європейського суду з прав людини на національне конституційне судочинство» / Д. Букіккіо // Вісн. Конституц. Суду України. — 2005. — № 6. — С. 7.

⁴ Євграфов П. Правотлумачення Європейського суду з прав людини і його значення для національного конституційного судочинства / П. Євграфов, В. Тихий // Вісн. Конституц. Суду України. — 2005. — № 6. — С. 83; Євграфов П. Правотлумачна діяльність Європейського суду з прав людини і її значення для України / П. Євграфов, В. Тихий // Юрид. вісн. України. — 2005. — № 44. — С. 4.

Конституція України містить у цілому аналогічний Європейській конвенції каталог прав людини, хоча можуть спостерігатись окремі термінологічні розбіжності між конвенційними та конституційними положеннями. Саме тому для обґрунтування своїх правових позицій при прийнятті відповідних рішень Конституційний Суд України застосовує комплексний підхід, тобто крім Конституції України та інших актів національного законодавства використовує потенціал Європейської конвенції, інших міжнародно-правових договорів у сфері прав людини, а також рішення ЄСПЛ. Слід погодитись із М. Селівоном, який указує, що саме в такий спосіб здійснюється *вплив Європейської конвенції та практики ЄСПЛ на конституційне судочинство України*¹.

П. Рабінович пропонує визначати *два основних напрями впливу рішень ЄСПЛ на конституційне правосуддя*². Перший полягає у врахуванні конституційними судами вказівок і оцінок ЄСПЛ, наведених у його рішеннях у конкретних справах, до розгляду яких органи конституційного контролю залучались на етапі вирішення спору в межах національних юрисдикцій. Зокрема, ЄСПЛ неодноразово зауважував, що при визначенні «розумності» строку судового розгляду (ч. 1 ст. 6 Європейської конвенції) треба брати до уваги також час розгляду скарги чи заяви особи органом конституційного судочинства, особливо у тих випадках, коли рішення останнього впливатиме на результат розгляду даної справи. У деяких своїх рішеннях ЄСПЛ указав, за яких умов скаргу громадян до конституційного суду можна визнати ефективною, а за яких — навпаки.

Цілком очевидно, що в силу прецедентного характеру практики ЄСПЛ його правові позиції щодо конституційного судочинства стосуються не лише держав, які були сторонами у справі, а й підлягають урахуванню при здійсненні конституційного судочинства та в процесі нормотворчості інших держав, що визнали його юрисдикцію (зокрема, при запровадженні ними інституту конституційної скарги).

Другим напрямом впливу практики ЄСПЛ на національне конституційне судочинство є врахування вироблених ним принципів, концептуально-методологічних засад судового захисту прав людини і осно-

¹ Селівон М. Вітальне слово учасникам Міжнародної конференції «Вплив практики Європейського суду з прав людини на національне конституційне судочинство» / М. Селівон // Вісн. Конституц. Суду України. – 2005. – № 6. – С. 6.

² Рабінович П. Практика Страсбурзького суду як орієнтир діяльності конституційних судів з імплементації європейських стандартів прав людини / П. Рабінович // Вісн. Конституц. Суду України. – 2005. – № 6. – С. 35–36.

воположних свобод при ухваленні конституційними судами їх рішень. Хоча цей «канал», як зазначає П. Рабінович, є менш формалізованим, ніж перший, проте сфера його застосування може бути незрівнянно ширшою¹. Статистика звернень Конституційного Суду України до європейських стандартів правозахисту демонструє, що Європейська конвенція та практика ЄСПЛ використовувалися ним більш як у 20 рішеннях. Причому «лідирує» в цьому списку ст. 6 Європейської конвенції «Право на справедливий суд»².

Конституційний Суд України вперше зробив посилання на положення міжнародних договорів у справі за зверненнями жителів міста Жовті Води від 25.12.1997 № 9-зп, де зазначив, що ч. 1 ст. 55 Конституції України відповідає зобов'язанням України, які виникли, зокрема, у зв'язку з ратифікацією Україною Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Європейської конвенції, що згідно зі ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства України.

Слід погодитись із С. Серьогіною, яка вказує на три основних підходи у застосуванні Європейської конвенції та практики ЄСПЛ у діяльності Конституційного Суду України³. В окремих рішеннях Конституційний Суд України при обґрунтуванні власної правової позиції лише згадує про наявність певних європейських стандартів із питань, що є предметом конституційного спору, не конкретизуючи їх (наприклад, Рішення від 01.12.2004 № 19-рп/2004 у справі про незалежність суддів як складову їхнього статусу⁴). Такий підхід є найбільш юридично вразливим, оскільки позбавляє посилання на Європейську

¹ Рабінович П. Практика Страсбурзького суду як орієнтир діяльності конституційних судів з імплементації європейських стандартів прав людини / П. Рабінович // Вісн. Конституц. Суду України. – 2005. – № 6. – С. 36.

² Кампо В. Конвенция о защите прав человека и основных свобод 1950 года и Конституционный Суд Украины: отдельные аспекты международно-конформного толкования Конституции Украины / В. Кампо, М. Савчин, Н. Сергиенко // Вестн. Конституц. Суда Респ. Беларусь. – 2010. – № 3. – С. 144–155.

³ Серьогіна С. Використання практики Європейського суду з прав людини як перспективний напрям оптимізації конституційного судочинства / С. Серьогіна // Вісн. Конституц. Суду України. – 2005. – № 6. – С. 42–44.

⁴ У Рішенні від 01.12.2004 № 19-рп/2004 у справі про незалежність суддів як складову їхнього статусу Конституційний Суд України зазначив, що викладений підхід щодо забезпечення незалежності суддів закріплено у Європейській конвенції та в низці інших міжнародних документів, а також підтверджується практикою ЄСПЛ. При цьому орган конституційної юрисдикції не навів відповідних положень Європейської конвенції та не вказав на рішення ЄСПЛ із цього питання, які б підтвердили його позицію у справі.

конвенцію та практику ЄСПЛ належної переконливості та не забезпечує достатню аргументацію позиції єдиного органу конституційної юрисдикції.

За другого, більш поширеного, підходу Конституційний Суд України при обґрунтуванні своїх рішень указує на конкретні статті Європейської конвенції, а іноді й наводить перелік найбільш відомих справ ЄСПЛ з питання, що розглядається (наприклад, Рішення Конституційного Суду України у справі *щодо прописки* від 14.11.2001 № 15-рп/2001¹; у справі *про рівність сторін судового процесу* від 12.04.2012 № 9-рп/2012²). Цей підхід є скоріше формально-юридичним, оскільки йдеться про посилання на норму Європейської конвенції, яка має надзвичайно широкий абстрактний характер та охоплює численні випадки (казуси). Особливості змісту норм Європейської конвенції у конкретних ситуаціях визначаються ЄСПЛ при їх тлумаченні в межах вирішення тих чи інших юридичних справ. Звернення до цих справ та їх контекстного аналізу забезпечує належну доказовість позиції Конституційного Суду України у світлі європейських стандартів прав людини.

Найбільш доцільним та «довершеним» із точки зору юридичної техніки виступає третій підхід до використання європейських правозахисних положень у діяльності Конституційного Суду України, коли орган конституційної юрисдикції у своїх актах звертається не лише до

¹ У Рішенні Конституційного Суду України у справі *щодо прописки* від 14.11.2001 № 15-рп/2001 указується, що допустимість обмеження свободи пересування, вільного вибору місця проживання в межах держави та права вільно залишати територію країни визнається і міжнародним правом. Зокрема, ст. 2 Протоколу № 4 до Європейської конвенції закріплює правило, за яким здійснення права на свободу пересування і свободу вибору місця проживання, вільно залишати будь-яку країну, включаючи свою власну, не може зазнавати жодних обмежень, крім тих, що передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для забезпечення громадського порядку, запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших осіб.

² У Рішенні у справі *про рівність сторін судового процесу* від 12.04.2012 № 9-рп/2012 Конституційний Суд України вказав, що рівність та недопустимість дискримінації особи є не тільки конституційними принципами національної правової системи України, а й фундаментальними цінностями світового співтовариства, на чому наголошено у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина, зокрема у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р. (статтях 14, 26), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (ст. 14), Протоколі № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (ст. 1), ратифікованих Україною, та у Загальній декларації прав людини 1948 р. (статтях 1, 2, 7).

норм Європейської конвенції, а й до правових позицій ЄСПЛ, викладених у його рішеннях (зокрема, у рішеннях Конституційного Суду України у справі про поширення відомостей від 10.04.2003 № 8-рп/2003¹; у справі про заміну смертної кари довічним позбавленням волі від 26.01.2011 № 1-рп/2011²). Останніми роками Конституційний Суд почав частіше звертатися до правових позицій ЄСПЛ у своїх рішеннях, що безумовно є позитивною тенденцією. Такий підхід дозволяє використовувати практику ЄСПЛ не лише для додаткової аргументації власних правових позицій органу конституційної юрисдикції, вироблених на підставі Конституції України, а й для роз'яснювання смислу й значення конституційних положень, а також законодавчих приписів, конституційність яких перевіряється³.

Як вітчизняні, так і західні конституціоналісти звертають увагу на можливі суперечності у практиці конституційних судів та ЄСПЛ. Останні закликають «бути реалістами», стверджуючи, що проблеми у стосунках між ЄСПЛ і національними конституційними судами завжди існували й існуватимуть, хоча й виникають не дуже часто.

¹ У Рішенні Конституційного Суду України у справі про поширення відомостей від 10.04.2003 № 8-рп/2003 зазначається, що проблеми, пов'язані з особливостями реалізації права громадян на свободу вираження поглядів і критику стосовно дій (бездіяльності) посадових та службових осіб, неодноразово були предметом розгляду ЄСПЛ. Застосовуючи положення ст. 10 Європейської конвенції в рішеннях у справах «Нікула проти Фінляндії», «Яновський проти Польщі» та ін., Суд підкреслює, що межі допустимої інформації щодо посадових та службових осіб можуть бути ширшими порівняно з межами такої ж інформації щодо звичайних громадян. Тому, якщо посадові чи службові особи діють без правових підстав, то мають бути готовими до критичного реагування з боку суспільства.

² У рішенні у справі про заміну смертної кари довічним позбавленням волі від 26.01.2011 № 1-рп/2011 Конституційний Суд України послався на практику ЄСПЛ, який зазначив, що складовим елементом принципу верховенства права є очікування від суду застосування до кожного злочинця такого покарання, яке законодавець вважає пропорційним (рішення у справі «Скоппола проти Італії» від 17.09.2009, заява № 10249/03). ЄСПЛ у своїх рішеннях визнав, що заміна судами смертної кари на довічне позбавлення волі, встановлене новим кримінальним законом, а не на позбавлення волі строком на п'ятнадцять років, що як альтернативне смертній карі покарання було передбачено законом під час вчинення злочинів, не є порушенням ст. 7 Європейської конвенції (рішення у справах «Алакрам Хумматов проти Азербайджану» від 18.05.2006, заяви № 9852/03, № 13413/04, «Ткачов проти України» від 13.12.2007, заява № 39458/02).

³ Близьку позицію висловлює С. Серьогіна (див.: Серьогіна С. Використання практики Європейського суду з прав людини як перспективний напрям оптимізації конституційного судочинства / С. Серьогіна // Вісн. Конституц. Суду України. – 2005. – № 6. – С. 41).

На національному рівні головним критерієм завжди залишається конституція, навіть у випадках, коли суди безпосередньо застосовують Конвенцію, що має верховенство над національним правом. Хоча існують різні тлумачення прав людини, що апріорі може спричинити розбіжності у рішеннях на національному і європейському рівнях, така конфронтація може призвести тільки до марнування сил, що завдає шкоди обом сторонам, і особливо шкодить тим, хто користується правами, — громадянам¹.

Зокрема, ЄСПЛ погодився з рішеннями органів конституційного судочинства у справах «Хаас проти Німеччини», «Сахін проти Туреччини», «Л. В. і В. проти Австрії», «Хуттен-Чапска проти Польщі», «Броньовські проти Польщі», «Лавентс проти Латвії», «Маркс проти Бельгії». Натомість він «розійшовся» з висновками конституційних судів у справах «Фон Ганновер проти Німеччини», «Гайдук проти України», «Сокур проти України», «Аміхачалой проти Молдови», «Ді-кіль проти Туреччини», «Морено Гімес проти Іспанії»². Наприклад, Рішенням від 10.06.2003 № 11-рп/2003 у справі про мораторій на примусову реалізацію майна Конституційний Суд України визнав конституційним Закон України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна». На практиці цей Закон перешкоджає виконанню судових рішень у справах, боржником в яких є державне підприємство. У той же час ЄСПЛ у рішенні у справі «Сокур проти України» від 26.04.2005 вказав, що виконання судового рішення із затримкою більше трьох років на підставі вказаного Закону порушує положення п. 1 ст. 6 Європейської конвенції.

У таких випадках необхідно знаходити вихід шляхом діалогу, до якого відкриті як національні органи конституційної юрисдикції, так і ЄСПЛ. Причому такий діалог важливий не тільки на європейському і національному рівнях, а й між національними конституційними судами, які можуть обмінюватись корисним досвідом інтегрування та гармонізації практики ЄСПЛ. Більш того, посилення на правові позиції ЄСПЛ та конституційних судів інших країн може значно підвищити рівень юридичної аргументації рішень конституційних судів

¹ Букіккіо Д. Вітальне слово учасникам Міжнародної конференції «Вплив практики Європейського суду з прав людини на національне конституційне судочинство» / Д. Букіккіо // Вісн. Конституц. Суду України. – 2005. – № 6. – С. 7.

² Рабінович П. Практика Страсбурзького суду як орієнтир діяльності конституційних судів з імплементації європейських стандартів прав людини / П. Рабінович // Вісн. Конституц. Суду України. – 2005. – № 6. – С. 35.

у «резонансних» справах, які стосуються складних конституційно-правових питань та мають істотний вплив на розвиток національної політичної та правової систем. Цьому, зокрема, сприяють спільні міжнародні конференції, форуми, «круглі столи» за участю визнаних фахівців у галузі європейської та конституційної юриспруденції. Конституційний Суд України також бере активну участь у організації та проведенні науково-практичних міжнародних та національних заходів, на яких обговорюються актуальні проблеми захисту прав людини та впливу Європейської конвенції та практики ЄСПЛ на конституційне судочинство.

Зокрема, у вересні 2011 р. з нагоди 15-ї річниці Конституційного Суду України у рамках головування України в Комітеті міністрів Ради Європи була проведена міжнародна конференція «Захист прав людини органами конституційної юстиції: можливості і проблеми індивідуального доступу». На цій конференції було актуалізовано проблему запровадження в Україні *інституту конституційної скарги* як визнаного багатьма демократичними країнами інструменту прямого доступу осіб до конституційного правосуддя з метою *захисту їх прав і основоположних свобод*. За всієї різноманітності моделей конституційної скарги¹ її *сутність* зводиться до визнання за фізичними і юридичними особами права звертатися до органів конституційного судочинства із письмовою заявою про перевірку конституційності законів та інших правових актів, які порушують чи обмежують конституційні права і свободи.

Досліджуючи роль Європейської конвенції та практики ЄСПЛ у конституційному судочинстві, вітчизняні конституціоналісти вже на початку 2000-х рр. стверджували, що конституційна скарга виступає незаперечним національним засобом правового захисту, тому його використання має бути визнано обов'язковим². На сьогодні національна юридична доктрина в цілому погодилася з необхідністю вдосконален-

¹ Щодо моделей конституційної скарги див.: Арутюнян Г. Індивідуальна конституційна скарга: європейські тенденції системного розвитку / Г. Арутюнян // Захист прав людини органами конституційної юстиції: можливості і проблеми індивідуального доступу : матеріали міжнар. конф., м. Київ, 16 верес. 2011 р. / Конституц. Суд України ; відп. ред. А. С. Головін. – К. : Логос, 2011. – С. 66–77; Гультай М. Питання вдосконалення індивідуального доступу до конституційного правосуддя в Україні / М. Гультай // Там само. – С. 59–65.

² Див.: Савенко М. Роль практики Європейського суду з прав людини у конституційному судочинстві України / М. Савенко // Вісн. Конституц. Суду України. – 2005. – № 6. – С. 52 та ін.

ня індивідуального доступу приватних осіб до конституційного правосуддя у напрямі запровадження конституційної скарги та перебуває на етапі пошуку її оптимальної моделі.

Поширені у світі моделі конституційної скарги були докладно вивчені Венеціанською комісією у ґрунтовній доповіді «Про пряий доступ до конституційного правосуддя» (17–18 грудня 2010 р.), що має на меті сприяти розвитку внутрішньодержавних засобів правового захисту від порушень прав людини через інструменти конституційного правосуддя¹. У пункті 79 цієї Доповіді підкреслюється, що ЄСПЛ визнає повну індивідуальну конституційну скаргу ефективним засобом правового захисту у випадках порушень Європейської конвенції.

Ця модель конституційної скарги охоплює право фізичних та юридичних осіб оскаржити до конституційного суду конституційність як нормативних, так й індивідуальних адміністративних актів чи рішень суду, що дозволяє істотно зменшити кількість звернень осіб до Страсбурзького суду через активізацію національного правозахисного механізму. Д. Букіккіо погоджується, що «у разі запровадження повної конституційної скарги кількість рішень щодо України у Страсбурзі могла б значно зменшитися. Більше того, український народ зміг би скористатися ефективним механізмом захисту прав людини усередині країни»². Цей аргумент є надзвичайно переконливим для України, яка входить до трійки країн Ради Європи — лідерів за кількістю індивідуальних скарг до ЄСПЛ від осіб, які перебувають у межах її юрисдикції.

Однак оптимальна модель конституційної скарги має відповідати багатьом вимогам: ураховуючи найкращий досвід провідних країн світу, вона має бути спрямована на запобігання потенційним ризикам її запровадження, серед яких науковці називають надмірне перевантаження Конституційного Суду України; унеможливлення

¹ Доповідь Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської комісії) «Про пряий доступ до конституційного правосуддя» (85 пленарне засідання, Венеція, 17–18 грудня 2010 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.venice.coe.int>.

² Вітальне слово Голови Венеціанської комісії Ради Європи Д. Букіккіо на Міжнародній конференції «Захист прав людини органами конституційної юстиції: можливість і проблеми індивідуального доступу» з нагоди 15-ї річниці Конституційного Суду України у рамках головування України в Комітеті міністрів Ради Європи 16 вересня 2011 р. в Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/publish/article/153893>.

розв'язання ним найважливіших проблем суспільного життя¹; фактичне перетворення органу конституційного контролю на «четверту» інстанцію для справ, що підлягають розгляду судами загальної юрисдикції², та ін.

Нами вже було підготовлено низку публікацій, які містять перші кроки на шляху до побудови такої оптимальної моделі конституційної скарги та визначають низку конкретних пропозицій щодо її суб'єктів, предмета конституційної скарги, кола актів, що підлягають оскарженню, строків подання, інших елементів правового механізму її функціонування³. У консолідованому вигляді запропонована нами модель конституційної скарги передбачає право громадян України, іноземців, осіб без громадянства та юридичних осіб приватного права після вичерпання всіх національних можливостей правового захисту подати письмову скаргу до Конституційного Суду України щодо конституційності законів України та інших правових актів, які підлягають конституційному контролю, у випадках, коли застосування цих актів у конкретній справі призвело до порушення конституційних прав і свобод суб'єктів такої скарги.

По суті йдеться про запровадження *нормативної конституційної скарги*, пов'язаної з розглядом конкретної справи. Оскарженню підлягатиме лише нормативний акт, покладений в основу ухвалення індивідуального акта (судового рішення), тоді як саме судове рішення у разі задоволення конституційної скарги буде переглянуто судами загальної юрисдикції в особливому порядку, аналогічному перегляду судових рішень у зв'язку з ухваленням ЄСПЛ відповідних рішень проти України. Зрозуміло, що запровадження такого правового інституту, як слушно зауважив А. Головін, потребуватиме внесення змін до Конституції України, Закону України «Про Конституційний Суд Укра-

¹ Тодика Ю. Конституційний Суд України і прокуратура в конституційно-правовому механізмі забезпечення основних прав громадян / Ю. Тодика, О. Марцеляк // Вісн. Акад. прав. наук України. – 1997. – № 4 (11). – С. 38–39.

² Головін А. С. Захист прав і свобод людини і громадянина при здійсненні правосуддя в рішеннях Конституційного Суду України / А. С. Головін. – К. : Логос, 2011. – С. 267.

³ Див.: Гультай М. Досвід функціонування інституту конституційної скарги у Федеративній Республіці Німеччина та перспективи його запровадження в Україні / М. Гультай // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2011. – № 3 (66) – С. 55–67; Гультай М. Функціональні характеристики інституту конституційної скарги та модель його впровадження в Україні / М. Гультай // Вісн. Конституц. Суду України. – 2011. – № 4–5. – С. 185–193.

їни», відповідних положень кодексів та інших законів України, а також Регламенту Конституційного Суду України¹.

Запропонований підхід у цілому відповідає рекомендаціям Венеціанської комісії щодо вирішення конституційним судом питань конституційності лише нормативних актів (п. 6 Доповіді)², тоді як контроль за законністю індивідуальних актів, як правило, мають здійснювати суди загальної юрисдикції, що сприятиме виправданому розмежуванню компетенції між ними та розвантаженню органу конституційного контролю. Зрозуміло, що запровадження принаймні на першому етапі нормативної, а не повної конституційної скарги потребуватиме додаткової аргументації в розглянутому вище аспекті вирішення проблеми численних звернень до ЄСПЛ проти України. Однак за певних обставин така скарга може вважатися ефективним та доступним засобом національного захисту прав людини та в окремих випадках її подання до Конституційного Суду України може виступати необхідною передумовою звернення особи до ЄСПЛ.

У цьому контексті при визначенні підстав конституційної скарги, якими виступають порушення оскаржуваним законом чи іншим правовим актом прав людини і основоположних свобод, можна звернутися до досвіду Туреччини, де, за ст. 148 Конституції (з поправками 2010 р.), кожний може подати індивідуальну скаргу до конституційного суду у випадку порушення державними органами його основоположних прав і свобод, що закріплені також у Європейській конвенції. У будь-якому разі конституційна скарга стане ефективним дієвим засобом захисту прав людини через систему конституційної юстиції лише за умови активного застосування при її розгляді європейських стандартів прав людини, сконцентрованих у Європейській конвенції та практиці ЄСПЛ.

¹ Вступне слово Голови Конституційного Суду України А. Головіна на Міжнародній конференції «Захист прав людини органами конституційної юстиції: можливості і проблеми індивідуального доступу» з нагоди 15-ї річниці Конституційного Суду України у рамках головування України в Комітеті міністрів Ради Європи 16 вересня 2011 р. в Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/publish/article/153893>.

² Доповідь Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської комісії) «Про пряий доступ до конституційного правосуддя» (85 пленарне засідання, Венеція, 17–18 грудня 2010 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.venice.coe.int>.

У цілому подальше впровадження європейських матеріальних та процесуальних стандартів правозахисту в національне конституційне судочинство підтверджує відданість України ідеалам та принципам, які є спільним надбанням європейських народів¹ та ґрунтуються на спільній конституційній спадщині.

Гультай М. Роль європейських стандартів правозахисту в конституційному судочинстві України

В статті розглядається проблема ролі Конвенції о захисті прав людини і основних свобод і практики Європейського суду по правах людини в діяльності Конституційного Суду України і її зміцнення через впровадження інституту конституційної скарги як ефективного засобу судового захисту прав людини.

Ключові слова: європейські стандарти прав людини, Європейська конвенція, практика ЄСПЛ, Конституційний Суд України, конституційне судочинство, конституційна скарга.

Gultay M. The role of European standards of human rights protection in Ukrainian constitutional jurisprudence

The article is devoted to the role of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the European court on human rights case-law in Constitutional Court of Ukraine legal proceedings and its strengthening through introduction of the institute of constitutional complaint as an effective judicial mean of human rights protection.

Keywords: European standards of human rights, European convention, the ECHR case-law, Constitutional Court of Ukraine, constitutional jurisprudence, constitutional complaint.

¹ Про відданість України «ідеалам та принципам, які є спільним надбанням європейських народів», Конституційний Суд України нагадав у Рішенні від 29.12.1999 № 11-рп/99 у справі про смертну кару, пославшись на Закон України «Про приєднання України до Статуту Ради Європи».